

Cours de tibétain - sūtra de la pousse de riz - leçon 56

Le 13 mars 2025

Nous poursuivons l'exploration de ce sūtra en abordant aujourd'hui la partie consacrée à la production interdépendante intérieure qui dépend de causes.

1. Exercice de lecture

དེ་ལ་ནང་གི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བ་རྒྱ་དང་འབྲེལ་བ་གང་ཞེ་ན།
 གང་འདི་མ་རིག་པའི་རྒྱུ་གྱིས་འདུ་བྱེད་རྣམས་ཞེས་བྱ་བ་ནས་སྐྱེ་
 བའི་རྒྱུ་གྱིས་ཀ་ཤི་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུ་ལོ། །གལ་ཏེ་མ་རིག་པ་མ་
 བྱུང་ན་འདུ་བྱེད་རྣམས་ཀྱང་མི་མངོན་པ་ཞིག། །དེ་བཞིན་དུ་སྐྱེ་བ་མ་
 བྱུང་དུ་བེན་ན་ཀ་ཤིའི་བར་དུ་ཡང་མི་མངོན་པ་ཞིག་ན།

Repère des particules

[དེ་+ལ་] [ནང་+གི་+རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བ་] [རྒྱ་+དང་+] [འབྲེལ་བ་]
 [གང་ཞེ་ན།] [གང་འདི་] [མ་རིག་པ་+འི་+རྒྱུ་+གྱིས་+] [འདུ་བྱེད་རྣམས་]
 [ཞེས་བྱ་བ་+ནས་] [སྐྱེ་བ་+འི་+རྒྱུ་+གྱིས་] [ཀ་ཤི་] [ཞེས་བྱ་བ་+འི་+བར་+དུ་
 +ལོ།] [གལ་ཏེ་] [མ་རིག་པ་] [མ་བྱུང་+ན་] [འདུ་བྱེད་རྣམས་+ཀྱང་] [མི་མངོན་
 པ་-ཞིག།] [དེ་བཞིན་+དུ་] [སྐྱེ་བ་] [མ་བྱུང་+དུ་+བེན་+ན་] [ཀ་ཤི་+འི་+བར་+དུ་
 +ཡང་] [མི་མངོན་པ་-ཞིག་+ན།]

2. Vocabulaire

དེ་	cela, ce
ལ་	à, vers, concernant
ནང་	intérieur
གི་	particule génitive
རྟེན་ཅིང་	dépendre
འབྲེལ་བར་	être relié
འབྱུང་བ་	surgir, apparaître
རྗེ་	cause
དང་	et, avec
འབྲེལ་བ་	relation, lien
གང་	lequel, quoi
ཞེ་ན་	si on demande
འདི་	ceci
མ་རིག་པ་	ignorance
འི་	particule génitive
རྒྱུ་	condition
རྒྱུས་	particule instrumentale
འདུ་བྱེད་	formations karmiques
རྣམས་	pluriel
ཞེས་	ainsi
བྱ་བ་	nommé, appelé

ནས་	depuis, à partir de
ལྗེ་བ་	naissance
གཤི་	vieillesse et mort
བར་	intervalle, jusqu'à
ཏུ་	particule oblique
ལོ་	particule finale
གཤམ་ཉི་	si
མ་	négation (passé)
བྱུང་	survenir, apparaître
ན་	particule conditionnelle
ཀྱང་	aussi, même
མི་	négation (présent/futur)
མངོན་པ་	apparent, manifeste
ཞིག་	particule indéfinie
དེ་བཞིན་	de même, ainsi
ཟིན་	terminé, achevé

3. Traduction littérale et analyse grammaticale

Traduction littérale des phrases

Première phrase:

དེ་ལ་ནང་གི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་རྒྱ་དང་འབྲེལ་པ་གང་ཞེ་ན།

Traduction littérale: À ce sujet, quelle est cette relation de cause qui (constitue) l'origine interdépendante intérieure?

Analyse grammaticale:

- དེ་ལ་: "à ce sujet", "concernant cela" - དེ་ (pronom démonstratif) + ལ་ (particule locative)
- རང་གི་: "intérieur", "interne" - རང་ (nom "intérieur") + གི་ (particule génitive)
- རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་: "origine interdépendante" - terme technique bouddhique composé de རྟེན་ཅིང་ ("dépendre") + འབྲེལ་པར་ ("être relié") + འབྱུང་བ་ ("surgir")
- རྒྱ་དང་: "et cause" - རྒྱ་ (nom "cause") + དང་ (particule conjonctive)
- འབྲེལ་པ་: "relation", "connexion" (nom)
- གང་: "quelle" (pronom interrogatif)
- ཞེ་ན།: "si l'on demande" (locution interrogative)

La structure syntaxique de cette phrase est interrogative, demandant de définir quelle est la relation causale dans le processus de l'origine interdépendante intérieure.

Deuxième phrase:

གང་འདི་མ་རིག་པའི་རྟེན་གྱིས་འདུ་བྱེད་རྣམས་ཞེས་བྱ་བ་ནས་སྐྱེ་བའི་རྟེན་གྱིས་མཁའ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུ་འོ།

Traduction littérale: C'est ce qui va de ce qu'on appelle "par la condition de l'ignorance (surgissent) les formations karmiques" jusqu'à ce qu'on appelle "par la condition de la naissance (surgissent) la vieillesse et la mort".

Analyse grammaticale:

- གང་འདི་: "ce qui", "ceci qui" - གང་ (pronom relatif) + འདི་ (pronom démonstratif)
- མ་རིག་པའི་: "de l'ignorance" - མ་རིག་པ་ (nom composé "ignorance") + འི་ (particule génitive)
- རྟེན་གྱིས་: "par la condition" - རྟེན་ (nom "condition") + གྱིས་ (particule instrumentale)
- འདུ་བྱེད་རྣམས་: "les formations karmiques" - འདུ་བྱེད་ (nom) + རྣམས་ (suffixe pluriel)
- ཞེས་བྱ་བ་: "ainsi nommé" - ཞེས་ (particule de citation) + བྱ་བ་ (verbe nominalisé "appeler")
- རྟེན་: "depuis", "à partir de" (particule ablative)
- སྐྱེ་བའི་: "de la naissance" - སྐྱེ་བ་ (nom "naissance") + འི་ (particule génitive)

- ལྷོན་གྱིས་: "par la condition" - ལྷོན་ (nom) + གྱིས་ (particule instrumentale)
- མཁོ་གི་: "vieillesse et mort" (terme composé)
- ཞེས་བྱ་བའི་: "de ce qu'on appelle" - ཞེས་ (particule) + བྱ་བ་ (verbe) + འི་ (particule génitive)
- བར་དུ་འོ་: "jusqu'à" (conclusif) - བར་ (nom "intervalle") + ཏུ་ (particule oblique) + འོ་ (particule finale)

Cette phrase est une réponse à la question précédente, définissant l'origine interdépendante comme le processus allant de la première à la dernière des douze maillons de la coproduction conditionnée.

Troisième phrase:

གཤམ་ཏེ་མ་རིག་པ་མ་བྱུང་ན་འདུ་བྱེད་རྣམས་ཀྱང་མི་མངོན་པ་ཞིག

Traduction littérale: Si l'ignorance ne survenait pas, les formations karmiques également ne se manifesteraient pas.

Analyse grammaticale:

- གཤམ་ཏེ་: "si" (conjonction conditionnelle)
- མ་རིག་པ་: "l'ignorance" (nom composé)
- མ་བྱུང་ན་: "ne survenait pas" - མ་ (négation passée) + བྱུང་ (verbe "survenir") + ན་ (particule conditionnelle)
- འདུ་བྱེད་རྣམས་: "les formations karmiques" - འདུ་བྱེད་ (nom) + རྣམས་ (pluriel)
- ཀྱང་: "aussi", "également" (particule conjonctive)
- མི་མངོན་པ་: "ne se manifesteraient pas" - མི་ (négation présent/futur) + མངོན་པ་ (verbe "se manifester")
- ཞིག: particule indéfinie qui marque ici une assertion

Cette phrase illustre le principe de la dépendance conditionnelle en montrant comment la cessation du premier maillon (l'ignorance) entraînerait la cessation du deuxième (les formations karmiques).

Quatrième phrase:

དེ་བཞིན་དུ་སྐྱེ་བ་མ་བྱུང་དུ་ཟིན་ན་མཁོ་གི་བར་དུ་ཡང་མི་མངོན་པ་ཞིག་ན།

Traduction littérale: De même, si la naissance n'était pas survenue, jusqu'à la vieillesse et la mort également ne se manifesteraient pas.

Analyse grammaticale:

- དེ་བཞིན་དུ་: "de même" - དེ་བཞིན་ (adverbe "ainsi") + ཏུ་ (particule oblique)
- སྐྱེ་བ་: "la naissance" (nom)

- མ་བྱུང་དུ: "n'était pas survenue" - མ་ (négation) + བྱུང་ (verbe) + ཏུ (particule)
- ཟེན་ན་: "si elle était terminée" - ཟེན་ (verbe "terminer") + ན་ (particule conditionnelle)
- མ་གཞི་: "de la vieillesse et de la mort" - མ་གཞི་ (nom composé) + འི་ (génitive)
- བར་དུ: "jusqu'à" - བར་ (nom "intervalle") + ཏུ (particule oblique)
- ཡང་: "aussi", "également" (particule conjonctive)
- མི་མངོན་པ་: "ne se manifesteraient pas" - མི་ (négation) + མངོན་པ་ (verbe)
- ཞིག་ན་: "quelque chose serait" - ཞིག་ (particule indéfinie) + ན་ (conditionnelle)

Cette phrase étend le principe énoncé précédemment à d'autres maillons de la chaîne, spécifiquement montrant comment la cessation de la naissance (l'avant-dernier maillon) entraînerait la cessation de la vieillesse et de la mort (le dernier maillon).

Traduction complète

À ce sujet, quelle est cette relation de cause qui (constitue) l'origine interdépendante intérieure? C'est ce qui va de ce qu'on appelle "par la condition de l'ignorance (surgissent) les formations karmiques" jusqu'à ce qu'on appelle "par la condition de la naissance (surgissent) la vieillesse et la mort". Si l'ignorance ne survenait pas, les formations karmiques également ne se manifesteraient pas. De même, si la naissance n'était pas survenue, jusqu'à la vieillesse et la mort également ne se manifesteraient pas.

4. Traduction littéraire

5) La production interdépendante intérieure dépend de causes

དེ་ལ་ནང་གི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་རྒྱ་དང་འབྲེལ་བ་གང་ཞེ་ན། གང་འདི་མ་རིག་པའི་རྐྱེན་གྱིས་འདུ་བྱེད་
 རྣམས་ཞེས་བྱ་བ་ནས་སྐྱེ་བའི་རྐྱེན་གྱིས་མ་གཞི་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུའོ། །གལ་ཏེ་མ་རིག་པ་མ་བྱུང་ན་འདུ་བྱེད་
 རྣམས་ཀྱང་མི་མངོན་པ་ཞེས། །དེ་བཞིན་དུ་སྐྱེ་བ་མ་བྱུང་དུ་ཟེན་ན་མ་གཞི་འདི་བར་དུ་ཡང་མི་མངོན་པ་ཞེས་ན།

En quoi la production interdépendante intérieure (ནང་གི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་) dépend-elle de causes ?

L'ignorance (མ་རིག་པ་) conditionne ce qu'on appelle « formations karmiques (འདུ་བྱེད་) », et il en va ainsi jusqu'à la naissance (སྐྱེ་བ་) qui conditionne ce que l'on nomme « vieillesse et mort (མ་གཞི་) ». À l'opposé, que l'ignorance vienne à manquer (མ་བྱུང་དུ་ཟེན་ན་) et ce qu'on appelle « formations karmiques » ne se manifestera pas, et ainsi de suite jusqu'à la naissance sans laquelle ce que l'on nomme «vieillesse et mort» ne pourra se manifester.¹

¹ Traduction Philippe Cornu.